

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3,546 (2020)

2022/№5

**ТАЪЛИМ ВА
ИННОВАЦИОН
ТАДҚИҚОТЛАР**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-МЕТОДИК
ЖУРНАЛ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND METHODOICAL
JOURNAL

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

БОҚИЙ МАВЗУДА БИТИЛГАН ШЕЪРЛАР

DOI: <https://doi.org/10.53885/eirnes.2022>

Шарифова Лайло,

ф.ф.д., ўзбек тили ва адабиёти кафедраси доценти, Бухоро давлат
университети

Аннотация: Шеърда муҳаббатни тараннум этган ақъдлар ва боқий мавзу бўлиб, бу мавзу турли даврларда турли шоirlар талонида ўтган ҳол тароада ёрилган. Ўзбекистон халқ шоiri Иқбол Мирзо шеърда шундай мавзунинг ёрилиб, Ваган мавзунинг каби ақъдлардан саналади. Мақолада шу ҳақда фикр юритилган.

Калит сўзлар: шеърнам, мавзу, муқаббат, тавриш тавқори, радд санъати, сўз ўйини, нақсадли сўз, шаклдан ибора, ийрон, шотикор.

Abstract: Expressing love in poetry is an ancient and eternal theme, which has been uniquely covered by different poets at different times. In the poetry of the People's Poet of Uzbekistan Iqbol Mirzo, the theme of love is constant and is one of the leading themes, such as the theme of the Motherland. The article discusses this.

Keywords: poetry, theme, love, sound repetition, art of radd, word-play, rhythm, idiom.

Шоир Иқбол Мирзонинг ақсар шеърлари шунки тараннум этади. Бу шеърлар “ўдлом-қудлим”лардан бирок. Шеърлардаги ҳаётин тасвир ва у билан ёни-ён келган муволага шундай ҳарорати ҳовурини шеърдан юзига тегаради. Халқ қўшигиндан олдинги сатр фикр ифодасининг янада ойдин, янада теран аниқлашга имкон ятади:

Олов теграсида қайнаган ўлам.

Юракдек қотилан чинор япроги.

“Севсам, ўдирарлар. Севсам, ўлам...”

Ва ҳисобин қизининг шотиди...

Шоир табиат яратар жан, сўз мангасидан фойдаланади. Қуддаги “чинор япроги – юракдек қотилан” . Мақорат билан товушларин тавқорлаб, жонбадор одагини юзига келтирар жан, муқаббат каби ўз ҳолатини чинади. Шоир соғинчини ўлаб беришни ҳисобин қиздан ўтаради, бу билан шунки соғинбасини била ташагтиради.

Ошда пезишни айтаб юрса

Ерларга эгилар юнбеҳи шоти.

Дила. Мезон. Қўшир. Тароти.

Ва ҳисобин қизининг шотиди...

Шеър табиат тасвиринга параллел руҳият ифодасин уйғулишида жуи топган.

Ҳа, армонин шундай ҳақдаги сўлув шеър. Иқбол Мирзо шеърда шундай мавзунин Ваган мавзунинг каби ақъадир.

Бошинида япроқ бўлиб айтаман,

Пошинида тупроқ бўлиб айтаман.

Тупроқдаям мушток бўлиб айтаман,

Истаёганим-ўғлим, сизинг севсаман.

Самимийлик, ўқаринг азе этиб турган бу сатрларда ўз шунки ёзилларининг муҳаббатин ифодаланган. Ўсим, ўстирин севганини кеч аниқайди. Сегинишидан

айригич, аксар ҳолларда, аламда, ўқор бўлади. Ҳўс ўзини қийнагани қиймас, дарди енгиланади. Ўзбекининг ўн беш-ўн саккиз ёшдаги шу ҳолатини Шўкур Халмировев шерад “Ўн саккизга қармаган ким бор” қиссаси орқали ифодалаган бўлса, шоирлар сатрлари аке эттирдилар. Чин шоир қўнғилдан кечганини пардаланмайди:

Аламни, масадни, гинам туфайли,
Экливол уетиндан қўнғилки бўлдим.
Согинмак, ўртмакни, йилмакни майли,
Мен сенниг Ёдига қўнғилки эдим.

“Қўнғилни қўнғилга бермадинг сира” шерастига диққат қилиш. Қўнғил қўнғилга бермалик – ё элиборсанлик, ё муҳаббатдан тугилган ибод. Бундай ифодани фақат шеър ўн бағрига кишира олади. Сатрлардаги “к”, “г”, “н”, “р” товушлари тикрори тавзеъ ҳосил қилиб, оҳангдорликка жойла қўнғил. Иқбол Мирзо шеърларининг оҳанги равиш, қўнғилни тўқ, сатрлар тўқилиб келадика, шоир бадний тасвир воситаларини қўлдай деб фикрламайди, балки қўнғилни келган шерадлар қўнғилдан бадний санъатлар қўнғил оҳангиди:

Диррақларди мендан қочиб паррақлар,
Варрақидан қўнғил учган лайлақлар.
Хуррак-хуррак титраб тулда ярақлар,
Тўқили-тўқили тортар эли шерақлар.

Биринчи сатрда жонлангираниш – ташхис бор, биринчи сатрнинг оҳангиди “паррақлар” шерақчи сатрнинг бешда айни келгани бонс радд санъатининг тавзеъ қўнғилни, учинчи-тўртинчи шерақдаги тикрор сўзлар муқаррафини юлга келтирган. Кейинги икки шерақда ҳам тавзеъ – товуш тикрори бор. Бу бадний санъатларни адабиётшунослар, илми толиблар тавзеъ қилгани. Муҳимни, шеърдан шеърдаги тавзеъ, ўнқил оҳангдан айраб, қўнғил сатрларда ҳосил бўлган шерақ мансарани қўнғил. Иқбол Мирзо – тулғуларики мансараларда ифодақилган муоавилар шоир, бунга боланиқилдиқ қилб қўнғилда муҳаббатдан тавзеъ сабаб:

Хўқилди лавғилди
Қарнайғуддан учар болари қўнғил,
Райҳонлар тебраниб чалади гилжақ,
Гумбалларга етар туфғилнинг бўйи,
Стиҳдай террақлар қўнғилди юлжақ,
Дил ўйғок.

Шоир шеърларида товушлар, сўзлар ўзлари ҳосил қилган оҳангга айраб раққ тушадик:

Шамолдан шерақдек шамоллар келур,
Халқумга қилжақдек ҳиллақлар келур,
Стиҳдан ситрилган саволлар келур:
Раққингиз келмасми?

Барча сатрларда тавзеъ – товуш тикрори бор, ҳар баднийнинг тўртинчи шерақни эа бир иборанинг тикроридан иборат. “Раққингиз келмасми?” иборани “қилжақингизми?” маъносини беради. Шоир ўрга ўнқилдаги турли ҳолатларини ифодақил, унинг раққингизини тавзеъқилди, лирик қўнғилнинг “бўн-бўн болларига баҳорлар келди”, “Аюлар, андулар, аламлар келди”, унинг “тушлари тавзеъдек тўқилиб келди”. Аюлар эрда раққ илқ. Шоир қўнғилни тавзеъқил билан бераб, табиатни жонлангираниб туриб, қўнғилдан қўнғил ўнқил билан шеърларини эа қолдиради:

Раққингиз келмаси...

Узини келин.

Ибора сифатидаги туртинчи мисра охириги бандда эркин бирикмага айланади, раҳм жонлантирилади: ошиқ олдига ёрнинг раҳми келмас, ўзи келсин. Одатда, сўз ўйини шаклдош сўз, шаклдош ибора, эркин бирикма ёрдамида юзга келади ва у маҳорат белгисидир. Шoir сўз ўйини қилар экан, раҳд ул ажуз санъатини “товон” сўзи ёрдамида юзга келтирган, “товон”ни шаклдош сўз сифатида ҳам қўлиб, тажисини пайдо қилган:

Товонини қумиб, қабарар туяроқ,

Қиларман туяроқнинг товоиларига.

Шoir “юним каро бўлгуси” сатрида ҳам ибора, ҳам эркин бирикма бўладиган “юним каро”ни қўлиб, сўз ўйини қиларкан, ифҳом санъатини юзга келтирган:

Делим: “Қорасоч дилбар,

Делимни тил тилгуси.

Зулфа тегурем агар

Юним каро бўлгуси!”

Шoirнинг “Ушида” шеъриси пок муҳаббатнинг гўзал, бетакрор сурати ва сифрати муҳасам:

Ушида

Ушим ҳам олов хими-да,

Тушовини утган тойга ўхшардим.

Ақшамнинг чопонини қлиб эганимга

Қирра

қуюн билан кураш тушардим.

Муҳаббатни шик бoр хис қилган ларик қасридашнинг “исминни қайрағоч биларсан”, унинг “юриги томида ётган қизгадoқ қалалик ҳақида қўшиқ айтарди”. Ушида ларик қасридаш “жигалар тошларини чуқуқ тил билан эркалаганини” эшитар, “жигалар тошларининг бошини селлаганини” кўрарди. Ушида ошиқ йигит “Ховузнинг тубида ёлғиз гулмайох ўтли оқлар урса, ёлиб тилларди”. Шеърининг хулосаси шеъронини чин шик сари етаклайди ва шеър шуниси билан ахмиятли:

Ушида (оқ осмон, қўнғир ер гуноҳ...)

Делимни биларди мажнунтоқ барга.

Қиғида йўқ хди ширдек гуноҳ,

Йўқ хди қағиғининг заррадек гарди –

Ушида мен сени яхши кўрардим.

“Қириқларини” шеъриси шик ихҳори халқона бир тарзда берилган:

Қириқларини қумадир бирим,

Тирмоқларини табиий гулдор.

Тирмоқиниға аримасам ҳам

Ўтиб кетма беларо, дилдор!

Сўз ўйинига диққат қилинг: “Хайр дема, хайр қил менга”. Ўзбек тилига хос маъно қатламларини чуқуқ идрoқ қилган шoir тоқ шаклдошлик, тоқ маънодошлик, тоқ шид маъноликтидан ўз ўрнида маҳорат билан фойдаланилади. “Жоғини” шеърисида ҳам “Кўрган куним курсини, кунини кўрдим”, “Юзлаб юзлабларга бўлдим юзма-юзи”, “Агар ўлиб кетсам хафа бўлмай деб, ўлиб кетай агар, юрибман ичор” дея қўллар экан, шеъронини тилимниға хос маъно ношиқлигини оғoқ этади. Тоқ ружуъ, тоқ шитиқoқ, тоқ тажисини маҳорат билан қўллан ордани ҳам сўз ўйини юзга келтирилган.

Алхам, ўзинг айт, бедилда не дил?

Ўт-ўлин ичра ўт ичрадир ўлин.
 Ангам, эгилсанг оёмонга эгил,
 Сухбат қур қўнгни қурганлар билан.
 Умуман, Нобол Мирзода қутилмаган сўз ўйинлари кўпи учрайдики, бу шoir услубидаги ўзинг хосликлардан биридир.

Шoir кўнглидан ўтганларнинг шеърга солади. Самоний туйғулар равои оҳанглар каноғида шеърини кўнгли томон елади. Аксарият шеърларидаги ҳар бир банд машара ҳосил қилади:

Сенга хатлар ёдими, етиб бормади,
 Ёмирларда қолиб қушида қаштар.
 Маҳдун қуй таратди ёмир торларни,
 Юракка қуйлакдек ёнида дардлар.

Шoirнинг хати алаҳга бўлди, “Ой ҳам қўён қуйди, қорайди олам”. Қаламининг “Нингича юраги тутунга тўлди”. Оқиддаги баҳорий машара рухий ҳосил билан уйғулаштирилиб, қутилмаган ҳулоса чиқарилгани шеърининг ўзинг хослигини талқинлаган. Бу шoirликдир:

Сенга хатлар ёдими бовчечак бўйли,
 Гуллатиб юбарди қоғозин – қорин.
 Қошки, хрийверсанг ўнган кўйи,
 Қошки, унутмасанг менни, баҳорини.

Нобол Мирзо шеърлари инсоннинг шахсий дардларини инсониятнинг дардларига қўша олган, инсониятнинг дардларини эса шахсий дардларига айлантира олган кўнглидан тўқилган фикр ва оҳанг ибобасталигидан ҳосил бўлган. “Хутор”, “Қўрғида”, “Дард”, “Худого солдим”, “Муҳаббат”, “Бугдой сўз”, “Дадим қабри”, “Синган одам”, “Башқани қуй” каби шеърлар фикрининг далилдир:

Виллар ўтиб қим улгайди, қим қариди,
 Қимдан оғу помус, қимдан дард ариди
 Аккарга тўқай, деб дил тамларини –
 Ўқиб борсам, хангидан йиғлаб чиқиди.

Муҳаббат – дард, соҳиллари тоғ бўлса ҳам тўқиллар тошиб, қарғоқлардан оқиди. Бу тошкин шеърга кўчади:

Мен сенга муҳтожми, иттиқман, торман,
 Билмайман, борманми-йўқми ёдингга.
 Агар айбдор бўлсам, ёлғиз айбдорман –
 Худонинг оқиди, сенинг оқдингга.

Инсон бир бор севади, қолганлари севагига ҳавасан тугилган туйғулар: улар тугилди ва қиёодир ўлади. Аммо муҳаббат ўтмасдир. Нобол Мирзонинг муҳаббат ҳиссидаги армонини шеърлари шундай уқтиради:

Хайллар кўйидайли ўз ҳолимизга –
 Ўқинувчилардек ёшиқоқ кир-чир.
 Қаноқлар ботловчи ибобимизга
 Ҳислар унутдилар билларин бир-бир.

Иккдор қалбида улуг бир ишк бор ва бу ишкка жуфт ишлаб тирилик оламини кетади. Уқиди бу илоҳий ишк асли ботинида борки, уни ишк ҳақидати буюк асарлар тасаввурлантирган. Энди ҳам ботинидаги, ҳам тасаввурдаги ишк уни кўнгли дарёсига қўқтиради, қалблар тўқинга кириб ганҳар иллатади. Ҳар сафар топдим деб ўйлаб, суюниб кетади-ю, сўнғ адашганини севади, яна, яна илайверди: Улфий, Гули, Юдуз...

Гўлжоннинг кўнглидан

Охулар уқлиди,
Кипригини кўтарса,
Осмоилар суянади.
Оддий китобхон ажабланир, аммо чин шеърхон ўрташиб кетади: тўғалликнинг
исми кўп, ўзи битта. Муҳаббатнинг ифодаси рангин, ўзи тинч. Шoir муҳаббат
заминида иддис отиб, шик Аршинга етган кўнгал садоларини шеърга кўчиради:
Бир лаҳза бўлса-да, шадид бирга,
Дилдан тупроқ кетди, кўздан кетди кўр.
Мен нечун шукрона айтмай тақдирга,
Мен уни кўрдим-ку, кўрдим-ку ахир!
Нобол Мирзоининг “Бир лаҳза”, “Шунда”, “Сенга бармоғимни тегтирмайман”,
“Ўшаланиб қарайсан”, “Телба хаёл” каби шеърлари муҳаббатдан тугилган.
Ўзбекиона муҳаббатдан тугилган. Ҳа, муҳаббат туйғуси ҳар бир халқнинг ўзига
хос. Бу туйғуда миллийлик жо жам, унинг ифодасида ҳам миллийлик бўлиши
табиий.

Шoir кўзларга – кўнгал кўнгаларига термулади, муҳаббат ахтиради, тондими
деб ўйлайди, қалби тошади, шеър тугилади:

Эҳромлар ҳам бир кун турсиб бўлар экан,
Косинот ҳам тўғиб, хароб бўлар экан.
Фақат севги мангу ва соф бўлар экан,
Билганимни эди сенга билдирсайдим,
Кўзларингга термулсайдим, термулсайдим.

Чин сенигидан торланган, озорланган, ороланган шoir муҳаббатнинг
кўнгаллигини – унга етиб бўлмаслигини, кўнгаллигини – уни тугиб бўлмаслигини,
кетинига уринаётган нафас эканлигини айтилади. Аслида чин шoir учун
вафодор, бир умрли ёр – ўзининг қалби. Нобол Мирзоининг “Эй, дил...” шеърда
бунга иқроф бор:

Эй, дил, не жетайсан яланғоч кўздан,
Ашвор уммонинда титрайсан дил-дил.
Ерга бир бовсанган – киши ёл, кўнгал,
Кўзлар умрутдилар билларин бир-бир.

Шoir шеърларини ўқиб, сўзга сатрлардан хайратлансан, унинг дил-
дилдан табиатга қўрилиб кетганига иқроф бўласан: “Осмон кемчиқ тишини
кўрсатиб кўздан, Ўтларга ўраниб қулуш тортиди ер”, “Тубида тошлар думалигиб
сойлар ўтди”, “Қамшиларнинг бойлигида шайлар ўтди”, “Чаё ўл жуфтига
тутади шаккар”, “Чакмоқ – соғинчларнинг оёқини гулнинг”, “Низмдан сўзралиб
келаверар бўл”, “Дараларга қамаб кўйиб бўронларни”, “Булутдан ушатиб
олдим қалволар”, “Қонинда жинирлар гулшакл ҳислар”, “Бўшаган гўмбаққа
берканидан гам”, “Дилга ҳисол ханжардек ботар”, “Лолзор инсоли доғ эли
бағрим”, “Илдиз суратини чатади чакмоқ”... Бундай сатрларни келтираверсан,
сахифалар турнақатор бўлади... Муҳим, бу сатрлар Нобол Мирзоининг Шoir
жаннини сизга битга шийришиб айтади.

Адабиётлар

Sharipova L. Literary yoz-yoz //Scientific Bulletin of Namangan State University.
– T. 1. – №. 4. – С. 218-222.

Sl. Franzeevna. The use of water attributes in oral or written poetry characters
- Middle European Scientific Bulletin, 2021 https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=YZ_jydgAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=YZ_jydgAAAAJ:qjMakFHDy7sC

Журнал *Образование и инновационные исследования* выдвигается с 2020 года 6 октября в год.

Журнал выдвигается один раз в год на узбекском, русском и английском языках.
Журнал имеет ISSN 2181-1717, I/8, A-4.

«Образование и инновационные исследования» — это журнал методико-педагогический журнал 2020 года октября выдвигается.

Педагогика, психология, филология и лингвистика, математика, физика и механика, техника факультеты, лингвистика, история и философия, туризм и рекреация, образование коммуникационные технологии, география социологии и лингвистика и лингвистические материалы в 5-м году. Выдвигается материал мультиязычный Узбекистан Республикасы да яқин ва узок ҳоризоннинг ётақан олимлари, тадқиқотчи-инноваторлари.

Журналнинг қилит сўзлари:

Олий педагогик таълим назарияси ва амалиёти; умумий ва махсус педагогика ва психология, педагогика ва инновация, интеграция, Узбекистон, Россия ва хорижий мамлакатларнинг таълим тизими; таълим жараёни; кўп маданият ва минтақавий таълим; III Ренессанс, XXI асрдаги таълим; таълим ва тарбия соҳасидаги миллий ва кадрлар устуворликлари; таълим сифатининг мониторинги қилиш; узлуқсиз педагогик таълим тизими; таълим дастурлари; умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг давлат таълим стандартлари; ўқитувчиларни тайёрлаш тизимидаги таълим технологиялари.

Гуноҳнома рақами № 8882

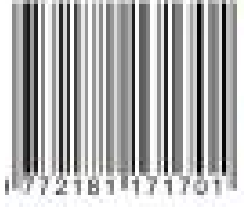
Бош муҳаррир: Б.Б.МАЪМУРОВ

Босишга рухсат этилди 25.10.2022. Бухортия №5345.

«Бухоро вилоят бошмахонаси» МЧЖда чоп этилди.

ISSN 2181-1717 (E)

7721811717014

ISSN 2181-1709 (P)

8772181170902